

Nordic Cold War Cultures: Ideological Promotion, Public Reception, and East-West Interactions

Valur Ingimundarson & Rósa Magnúsdóttir (red.)

Aleksanteri Cold War Series 2:2015

Helsinki: Kikimora publications 2015

214 sider. ISBN 9789515100191

Omtalt av **Hallvard Tjelmeland** [professor, i historie, Institutt for historie og religionsvitenskap, Universitetet i Tromsø, hallvard.tjelmeland@uit.no]

I 2015 kom det ut to artikkelsamlingar som gjeld den kalde krigens kultur i Norden – den boka som her blir omtalt og Henrik G. Bastiansen & Rolf Werenskjold (red.): *The Nordic Media and The Cold War*. Det er tre interessante aspekt ved dette samanfallet, aspekt som blir framheva både innleiingsvis og i ein avslutningsartikkel: Internasjonalt har studiar av kulturelle aspekt ved den kalde krigen stått sentralt sidan 1990-talet, men denne tendensen har i liten grad slått inn i nordisk kalkrigsforskning. Det er vidare interessant at Norden blir brukt som ramme for slike analysar. Det er ikkje nytt, for det er jo openbart noko fagleg interessant med Norden som region i studiet av den kalde krigen – med på den eine sida stor likskap mellom landa, men på den andre sida heilt ulike tryggingspolitiske posisjonar. Det opnar jo opp for komparative grep. Og det er mot desse tre aspekta den føreliggjande boka vil bli vurdert.

Først til det aspektet som gjeld den kalde krigens kulturhistorie. Her er eit vell av innfallsvinklar og tema. Det er to artiklar om amerikansk kulturelt diplomati (mot Norge, Helge Danielsen) og USA-bilete (Sverige, Martin Alm). Forkorta kan ein seia at den første handlar om korleis kultur vart brukt som utanrikspolitisk reiskap under den kalde krigen, mens den andre handlar om korleis den kalde krigen skapte kultur. Danielsen gir eit oversyn over amerikansk *public diplomacy*. Strategien var å satsa primært på høgkultur, med tanke på at elitane skulle kulturelt erobrast og at velvilje for det amerikanske skulle synka ned i samfunnet. Danielsen viser korleis amerikanarane følgde nøye med på opinionsutviklinga og på 1960-talet justerte kurser noko, med bruk av jazz som nytt lokkemiddel. Samstundes som det kulturelle diplomatiet prøvde å få eit breiare feste, vart dei USA-kritiske stemmene meir høglydte, under påverknad av borgarrettskamp og Vietnamkrig. Strategane bak det amerikanske kulturprogrammet såg ikkje at «kreolisering», endring av det europeiske verdisystemet, var ein viktigare effekt av amerikansk påverknad, enn dei klassebestemte smaksoppfatningane som låg til grunn for amerikansk kulturdiplomi.

Martin Alm diskuterer den amerikanske kulturpåvirkninga frå ein annan vinkel, ikkje som politisk reiskap men som diffusjon. Den svenske begeistringa for amerikansk modernitet var på topp på 1950-talet, det gjaldt både produktivitetsorientering

og amerikansk massekultur. Proamerikanismen på denne tida gjekk hand i hand med marginalisering av tradisjonelle konservative dygder. Alm viser korleis denne begeistringa for amerikansk modernitet hadde lange røtter ned i mellomkrigstida, men også at dei politiske haldningane til det nøytrale Sverige ikkje spegla denne kulturelle orienteringa.

Tre artiklar tar for seg ulike aspekt ved det trugsmålet atomvåpenteknologien representererte. Stian Bones undersøker «Sputniksjokkets» nedslag i Norge og særleg nordområda i ei tid der polarområda hadde blitt strategisk viktigare. Bones viser korleis eit desentrert perspektiv på den kalde krigen kan gi utvida forståing – responsen var heilt annleis i det nordlegaste Europa enn i USA. Det kom amerikanske middel til å byggja opp polarforsking i Tromsø og Kiruna, men dei forskarane som arbeidde der, hadde eit transnasjonalt perspektiv på vitskapleg samarbeid som også omfatta sovjetiske forskarar, og på det politiske nivået var den norske responsen å møta utfordringane med atomvåpenkapplopp med kritisk dialog. Det handla om ulike persepsjonar av «den andre».

To artiklar tar for seg oppbygging av sivilforsvar som forsvar mot atomvåpen-trusselen. Marie Granqvist viser korleis sivilforsvarsoppbygginga i Sverige fekk ein annan karakter enn i USA. Mens oppbygginga av sivilforsvar i USA fekk karakter av militarisering av kvardagslivet, vart det svenske sivilforsvaret integrert i den svenska velferdsstaten som eit nasjonsbyggjande fenomen, analysert særleg ut frå «Operasjon Stockholm» i 1961, som nærmest fekk karakter av ein festival. Gudni Th. Johannesson viser korleis forholdet til sivilforsvar svinga med skiftande politiske konjunkturar etter at Reykjavík vart amerikansk base og viktig «stepping stone» i den globale supermaktsrivaliseringa. Under ei vestlegorientert regjering på slutten av 1950-talet vart det fart i bygging av sivilforsvar. Men då slo ei fatalistisk tru på at ingen kunne overleva ein atomkrig inn, og det som ga overlevingskraft for sivilforsvaret på Island var beredskap for naturkatastrofar.

Fire artiklar tar for seg ulike aspekt ved rørsler som arbeidde for å skapa gode relasjoner til Sovjetunionen og austblokka. Simo Mikkonen tar for seg den fins-sovjetiske vennskapsforeininga, den største i Europa. Dei første åra var den først og fremst ein sovjetvennleg politisk organisasjon, dominert av kommunistane, men frå siste halvdel av 1950-talet vart den ein pådrivar for kulturelt folk-til-folk-samarbeid. På grunn av Finlands særlege stilling overfor supermakta i aust, fekk dette vennskapssamarbeidet ein eigen karakter. Blant anna opna det opp for større og opnare kulturkontakt og også auka turisme, fordi det ikkje gjekk an å søka politisk asyl frå Sovjetunionen i Finland. Særleg fekk dei relasjonane som vart knytt til Estland stor betydning, denne kontakten vart ei «lifeline» for estarane. Kirsti Ahonen ser på tvillingbyrørsla i Finland, med etablering av Tampere sine tvillingbyar i Aust- og Vest-Tyskland, Karl Marx Stadt og Essen, som særleg case. Finland var den einaste europeiske staten som ikkje hadde diplomatisk samband med nokon av dei tyske statane, og rivaliseringa mellom dei er interessant i ein større kontekst.

Tre artiklar handlar om ulike aspekt som gjeld kampen om historia. To islandske bidrag diskuterer dei venstreintellektuelle sitt forhold til Sovjetunionen etter avstaliniseringa. Skafti Ingimarsson viser korleis det var ei særskilt sterk sympati

for Sovjetunionen og kommunismen alt på 1930-talet. På 1950-talet var det ei skarp deling, mellom dei som lente mot USA og dei som lente mot Sovjetunionen. Den siste gruppa kom inn i ei krise etter Khrusjtsjovs hemmelege tale på den 20. partikongressen. Omdreivingsaktøren er forfattaren og nobelprisvinnaren Halldór Laxness. Han er også den sentrale aktøren i Jón Ólafssons analyse av korleis oppgjeret med stalinismen gjorde det nødvendig å utvikla eit nytt vokabular for å bearbeida tidlegare erfaringar og utvikla ei ny tilnærming for venstresosialistar som skulle nå nye ungdomsgenerasjonar. Til sist blir forholdet mellom politikk og historie diskutert med utgangspunkt i «den danske kulturkampen» av Rosanna Farbøl, der ho viser korleis den danske høgresida har brukte ei særleg fortolking av dansk historie under andre verdskrig og den kalde krigen for å legitimera dagens «krig mot terror».

Her er altså eit vell av interessante tema som gjeld den kalde krigens kultur og som får fram særegne trekk ved dei ulike nordiske samfunna. Artiklar med omrent same tematiske utgangspunkt kommuniserer ikkje med kvarandre eksplisitt, og ingen av artiklane er heller drøfta på eit nordisk nivå, med medviten bruk av komparasjon. Dette blir då også påpeikt eksplisitt i ein avsluttande kommentar av den danske kald-krigs-nestoren Thorsten Borring Olesen. Men, som han legg til, boka er «an excellent starting point» for dei som vil følgja opp dei gode analysane som denne boka kan by på i retning av meir systematiske komparative studiar av eit felt som framleis er underutforska i Norden: Den kalde krigens kulturhistorie.